

TOGO

Yearbook (2010). African Development Bank Group, African Union ve Economic Commission for Africa. http://www.uneca.org/eca_programmes/policy_analysis/statistics/docs/asyb2010/ADB_Yearbook_2010_web.pdf. 24.10.2010; "World Population Prospect: The 2008 Revision Population Database. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp> 11.04.2010.

MERAL AVCI

II. TARİH

Togo adı, Alman sömürgecilik döneminde küçük bir kıyı köyünün adının verilmesiyle ortaya çıkmıştır. Togo'nun sömürge öncesi tarihi komşu ülkelerin tarihi içinde kaybolmuş gibidir. Komşu ülkelerde yaşayan, etnik kökeni farklı pek çok zenci kabilesi ülkenin çeşitli bölgelerine göç etmiş, bir kısmı birbiriyle karışmış, bazıları da müstakil halde yaşıyordu. Sömürgeci devletlerden buraya ilk olarak XV. yüzyılın sonlarında Portekizliler geldi. Onların gelişinden itibaren sahiller köle yakalama, toplama ve ihraç için kurulan karakollarla dolmaya başladı. Bu durum yaklaşık beş asır sürdü. Bu yüzden Togo ve Gana sahilleri Köle Sahili diye isimlendirildi. İlk defa 1626'da, daha sonra 1787'de Togo sahillerine gelen Fransızlar, Anécho'da bir askerî üs kurmakla birlikte bölgeyi ancak 1865-1883 yılları arasında kontrolleri altına alabildiler. Lomé şehrini kuranlardan Octavio Olympio burasını köle ticareti için önemli yerlerden biri haline getirdi.

Togo'nun Atlas Okyanusu sahilleri, Avrupa devletlerinin XVI-XIX. yüzyıllar arasında Batı Afrika'da en fazla köle ticareti yaptıkları bölgelerden birini teşkil etmekteydi. 1856'dan itibaren Togo sahil bölgesine ilgi duyan Almanya, 1884 yılında Togo gölü civarındaki kabile reislerinden III. Mlapa ile bir himaye anlaşması imzaladı ve 1885'te Berlin'de yapılan, kıtanın sömürgeci ülkeler arasında paylaşılmasının görüşüldüğü Afrika Konferansı'nda Togo Almanya sömürgesi kabul edildi. Ancak I. Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa bu rayı hâkimiyetleri altına almak için harekete geçtiler. 1914'te Alman sömürgecilik son verilerek doğu tarafı Fransa'ya, batısı Gana adıyla İngiltere'ye kaldı. 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından Fransa ve İngiltere'nin mandası onaylandı. 1946'da halkın kendi kendini yönetme şartlarının oluşturulmasını öngören San Francisco Antlaşması'na göre Birleşmiş Milletler vesa-yet rejimi yürürlüğe kondu. Bu süreçte bağımsızlık çalışmaları başladı ve siyasi partiler kuruldu. 30 Ağustos 1956'da To-

go Özerk Cumhuriyeti ilân edilirken 1957'de yapılan halk oylaması sonucu İngiltere sömürgesi olan bölge Gana'ya ilhak edildi. Ülkede yetkiler yavaş yavaş Togolular'ın eline geçti ve 1958'deki seçimlerin ardından başbakanlığa Togo Bağımsızlık Hareketi önderlerinden Togo Birlik Komitesi lideri Sylvanus Olympio getirildi; 27 Nisan 1960 tarihinde bağımsızlık ilân edildi.

1961 seçimlerinden sonra başkanlık sistemine geçildi ve Sylvanus Olympio ülkenin ilk başkanı seçildi. Fakat 13 Ocak 1963 tarihinde bir askerî darbeye öldürüldü. Bağımsızlık sonrası ülkenin ilk başbakanı olan ve Fransa tarafından desteklenen Nicolas Grunitzky seçimleri kazanıp devlet başkanlığını elde etti. Aynı yıl yürürlüğe giren anayasayla yeni bir meclis kuruldu. Ancak 1967 yılında Genelkurmay Başkanı Etienne Gnassingbé Eyadéma askerî darbeye yönetime hâkim oldu ve siyasi partileri kapattı. 1979'da hazırlanan yeni bir anayasa ile ülkede tek partili sisteme geçildi. Yapılan ilk seçimde Eyadéma devlet başkanı seçildi. 1986'daki seçimleri de kazandı; 1990 yılında muhalefetin yönlen-dirdiği gösteriler karşısında muhalefetten Joseph Koku Koffigoh'u başbakan tayin etmek zorunda kaldı. 1992'de yeni anayasa düzenlenerek gergin ortam yumuşatılmak istendi. Eyadéma muhalefetin boykot ettiği 1993 seçiminde üçüncü defa devlet başkanlığına getirildi. 1998 ve 2003 yıllarındaki seçimleri de kazanan Eyadéma'nın başkanlık görevi 2005 yılında ölümüne kadar devam etti. Yerine bir oldubittiyle oğlu Gnassingbé'nin geçmesi üzerine muhalefet ve Afrika Birliği buna karşı çıkınca başlayan karışıklıklar yüzünden istifa etmek zorunda kaldı. Yerine geçici olarak müslüman meclis başkanı el-Hâc Abbas Bonfoh getirildi. 25 Nisan 2005 tarihindeki seçimleri tartışmalı bir şekilde Gnassingbé'nin kazanması üzerine ülkede büyük karışıklıklar çıktı ve resmî rakam-

Togo'nun ilk müslüman devlet başkanı el-Hâc Abbas Bonfoh

lara göre 500, Togo İnsan Hakları Örgütü'ne göre 800 kişi öldü, 40.000 Togolu komşu ülkelerden Benin ve Gana'ya sığındı. Ortalık yatışınca 3 Mayıs 2005 tarihinde yeni devlet başkanı görevine başladı. 2010 yılı Şubat ayında yapılan devlet başkanlığını ikinci defa kazanan Faure Gnassingbé halen görevini yürütmektedir. Avrupa Birliği bu gelişmeler üzerine on üç yıldır ülkeye karşı uyguladığı ambargoyu kaldırdı.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Günümüz Afrika ülkeleri içinde İslâmlaşma'nın en yeni olduğu ülkelerden biri olan Togo'ya İslâmiyet XVII. yüzyılda çevre ülkelerinden kuzey, doğu ve batı sınırlarından buraya göç eden müslüman âlimler ve tüccarlar vasıtasıyla girdi. Kuzeyden Mali ve Nijer'den Mandingler'in farklı kollarıyla Nijerya'dan gelen Hevsâ ve Yorubalar buradaki İslâm toplumunun ilk çekirdeğini meydana getirdi. Togo'nun batısındaki Fildişi Sahili ve Gana üzerinden gelen müslümanlar Mango şehri ve çevresine yerleştiler. Müslüman göçmenlerin içinde en kalabalık grubu Nijerya'dan gelen Yoruba ve Nago kabileleri teşkil ediyordu. Bu kabileler daha ziyade güneydeki sahil şeridini ve özellikle başşehir Lomé'yi tercih ettiler. Lomé Merkez Camii bunların oturduğu mahallede inşa edilmişti. Bu kabilelerin ardından gelen Hevsâlar da Zongo denilen kendilerine mahsus bölgeye yerleştiler. Lomé'de son altmış yılda cuma namazı kılınan 110 kadar cami inşa edildi; bu sayı her yıl artmaktadır.

Togo göç almaya devam etti. Fildişi Sahili'nden Tchokossi, Burkina Faso'dan Gurma, Nijer'den Cerma ve Nijerya'nın Nijer havzası ile diğer bölgelerinden gelen Hevsâlar, Fülâniler ve Yorubalar en kalabalık müslüman kitleleri oluşturdu. Togo'nun kuzeyindeki putperest kabileler, komşuları Gana'daki Dagomba ve Mamproussi müslüman emirliklerin halkından etkilen-diler. Bölgede İslâm'ın yayılmasında Hevsâ tüccarları ve Fülânî çobanlarının da etkisi vardır. XVIII. yüzyılda Bilâdüssûdan'dan gelen tüccarlar, ticaret yolları güzergâhlarındaki yerleşim yerlerinde kendilerine mahsus mahalleler kurup buradaki yerli kadınlarla evlendiler. Togo yerlileri içinde Tchokossi, Basari ve özellikle Kotokoli etnik gruplarının büyük kısmı İslâm'ı kabul etti. Kotokoliler'in Bilâdüssûdan'dan gelmiş oldukları ihtimali de kuvvetlidir. Ülkenin kuzeyindeki bölgede Sokodé ve civarında yaşayan ve Tem diye isimlendirilen Kotokoliler dindarlıklarıyla meşhurdur.

Onlar sayesinde bölgede İslâmiyet yayıldı ve çok sayıda cami yapıldı. Togo topraklarında bilinen ilk cami İslâm'ı kabul eden Kotokoli Kralı II. Uro Jobo tarafından 1820 yılında inşa edildi. Bütün Kotokoliler'in İslâm'a girmesi hususundaki teşebbüsü sebebiyle şiddetli bir animist direnişiyile karşılaşan kralın 1875'te ölümü üzerine yerine geçen III. Uro Jobo, direnişin isyan ve iç savaşa dönüşmesiyle İslâmiyet'i terkettiğini açıklamak zorunda kaldı. Müslümanlarla animistler arasındaki mücadele sömürgecilik döneminde de sürdü. Kotokoli Kralı III. Uro Jobo 1959'da devlet başkanı Sylvanus Olympio tarafından tahtından indirildi. Günümüzde otuz üçü Sokodé şehir merkezinde olmak üzere bölgede 150'nin üzerinde cami bulunmaktadır. 1970'li yılların başında Togo'daki müslümanların neredeyse üçte ikisine yakını ülkenin kuzeyinde yaşamaktaydı.

Ülkede İslâm'ın yayılışı Alman ve Fransız sömürgeciliği döneminde devam etti. Komşu ülkelerden gelen göçmenlerle birlikte müslüman nüfus kırk beş yılda yaklaşık üç kat arttı. Müslüman önderlerden yardım gören Fransız idarecileri başta Sokodé ve Lomé olmak üzere pek çok şehirde cami yapılmasına izin verdiler ve maddi destekte bulundular. Komşu ülkelerden müslüman göçü bağımsızlık sonrasında da sürdü. Arap ülkelerinin burada diplomatik temsilcilikler kurması da müslüman sayısının artmasına yardımcı oldu. 1963 yılında Togo Müslümanları Birliği'nin kurulması, İslâmiyet'in resmî dinler arasında tanınması, cuma vaazının Togo Radyosu'ndan yayımlanması ve müslümanların itibarlı toplum kabul edilmesi Togo'da statülerini güçlendirdi. 1969'da Gana'da yaşanan iç karışıklık yüzünden Togo'ya iltica eden 600.000 kişi arasında çok sayıda müslüman vardı.

Bağımsızlık ilân edildiğinde 1.545.585 olan ülke nüfusunun 134.370'i müslümandı. Müslümanların sayısı on yıl içinde 330.000'e ulaştı. Aradaki fark İslâm'ın yayılma hızını açık biçimde göstermektedir. Müslümanların ülke içindeki dağılımı farklılık arz etmektedir. Bunların toplam nüfusa oranı ülkenin orta kısmında % 39, kara bölgesinde % 18, yüksek yaylalarda % 16,8, Savana bölgesinde % 14, sahil şeridinde % 12 civarındadır. Bazı istatistiklere göre Nijerya'dan göç eden Hevsâlar'ın % 96'sı, Fûlâniler'in % 86'sı, yerlilerden Kotokoliler'in % 95,5'i, Tchambalar'ın % 95,2'si, Yorubalar'ın % 79'u, Mossiler'in % 71,6'sı, Nagolar'ın % 66,9'u, Yangalar'ın % 54,3'ü, Tchokossiler'in % 41,1'i ve Ba-

sariler'in % 16'sı müslümandır. 1980 yılında ülkedeki müslümanların oranı % 15 civarında verilirken 2008'de bu oran Togo Müslümanları Birliği tarafından % 35 olarak ifade edilmektedir.

Müslümanların en yoğun bulunduğu şehirlerin başında İslâm'ın bu ülkedeki beşiği sayılan Sokodé gelmektedir ve İslâmlaşma'nın başladığı ilk şehir olması bakımından ayrı bir özelliğe sahiptir. Bunu 35 km. doğusundaki Tchamba, 50 km. kuzeyindeki Bafilo ve yine 200 km. kuzeydeki Mango ve Dapaong takip etmektedir. Ülkenin güneyinde yayılma oranı düşüktür; Lomé ile Atakpamé'de yaşayan müslüman nüfusu daha çok kuzeyden ve çevre ülkelerinden gelen göçmenler meydana getirmektedir. Onların yaşadığı semtler, Nijerya'dan gelen Hevsâlar'ın dilinden alınan ve daha sonra Togo'ya dışarıdan gelenlerin yaşadığı mahallelerin ismi haline gelen Zongo adını taşımaktadır. Lomé son elli yılda önemli bir ticaret ve iş merkezi olmasının avantajıyla yeni inşa edilen camileri, Kur'an kursları, medreseleri ve kütüphaneleriyle müslümanların yoğunlukla bulunduğu en önemli şehir haline geldi.

Togo'da İslâm'ı temsil eden en mühim kuruluş, ülkedeki müslümanların kültürel seviyelerini yükseltmek amacıyla 27 Eylül 1963 tarihinde kurulan Togo Müslümanları Birliği'dir (Union des Musulmans du Togo [UMT]). Birliğin başlıca faaliyetleri müslümanlar arasında beraberliği sağlamak, Kur'an okullarını geliştirmek, camiler inşa etmek ve hac seferleri tertipleme'dir. 1970'te Togo Müslümanları Birliği'nin başkanlığına getirilen Idrissou Noumani 1972 yılındaki siyasî karışıklığın giderilmesinde önemli rol üstlenen siyasî büronun başkanlığını yaptı. Birliğin başkanlığını 2007'den itibaren Inoussa Bouraima

yürütmektedir. Onun açıklamalarına göre 6 milyonu aşan ülke nüfusunun üçte biri müslümandır. Togo Müslümanları Birliği, Suudi Arabistan ve Küveyt'in katkılarıyla önce Lomé, Palimé ve Sokodé'de üç Kur'an okulu açtı. Arapça ve dinî bilgiler öğretmenleri Mısır'dan getirildi. Birliğin emşhur yöneticilerinden olan Muhammed Bely, Arap ülkeleriyle münasebetleri arttırdı ve 1962-1972 yıllarında Mısır ve Fas'a seksen iki öğrenci gönderildi. Bunların geri dönüşleri ülkede ilmî seviyesi yüksek nesiller yetişmesine vesile oldu. Ancak bu teşkilât hükûmete verdiği kuvvetli destek sebebiyle son yıllarda bazı eleştirilerin hedefi haline geldi. Togo'da en fazla müntesibi bulunan Ticâniyye tarikatı ülkede İslâm'ın yayılmasında önemli rol oynadı. Tarikat önderleri, iktidara karşı uyumlu tavırları sayesinde müslümanların baskıdan uzak kalmasını sağladılar. Kâdiriler ise özellikle Dapaong ve çevresinde kalabalıktır. Senegalî mutasavvıf İbrahima Nyass'ın Terbiye isimli tarikatı Sokodé'de epeyce yaygındır. Ancak bu tarikatlardan hiçbirinin müslümanların geneli içinde fazla rağbet kazanmadığı, bunun başlıca sebebinin Togo Müslümanları Birliği'nin tarikatlara karşı menfi bir tavır takınması olduğu söylenmektedir.

Müslümanların en tanınmış siyasî şahsiyetlerinden Fousseni Mam, bağımsızlık öncesinde kurulan Nicolas Grunzitky hükûmetinde İçişleri bakanlığına getirildi ve ardından Gnassingbé Eyadéma'nın hükûmetlerinde başka bakanlıklarda bulundu. Diğer önemli bir şahsiyet, Gnassingbé Eyadéma'nın ölümü üzerine geçici devlet başkanlığına getirilmesi gerektiği halde ülke dışında bulunduğu için bundan mahrum bırakılan Meclis Başkanı Fambaré Ouattara Natchaba'dır. Ülkeye dönmesine izin

Sokodé'de
Cuma Mescidi –
Togo

TOGO

verilmeyen Natchaba, Benin'e sığınmak zorunda kaldı. Eyadéma'nın oğlu Faure Gnassingbé babasının makamına oturabilmek için kendisini meclis başkanı seçtiyse de muhalefetin karşı çıkması üzerine meclis başkanlığına Natchaba'nın yardımcısı el-Hâc Abbas Bonfoh getirildi. Alman sömürgeciliği döneminde Togo'nun en etkileyici simalarından biri İmam İmoru denilen el-Hâc Ömer b. Ebû Bekir idi ve bu dönemde ülkede mevcut dört caminin başımamı kabul ediliyordu. Modjolobo adıyla tanınan el-Hâc Bukari'nin tebliğ faaliyetleri de etkili oldu. Ancak 1946 yılında bir misyonere karşı yapılan taşkınlık sebebiyle tutuklandı ve 1961'de hapisshane-de öldü.

Togo Müslümanları Birliği tarafından Lomé, Kara, Sokodé, Tchamba, Bafilo, Mango, Kpalimé ve Dapaong'da inşa edilen sekiz medresenin yanı sıra Arapça ve Fransızca eğitim veren okullar bulunmaktadır. Ayrıca Libya ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin katkılarıyla Lomé İslâm Kültür Merkezi, İslâm Kalkınma Bankası tarafından da bir İslâmî eğitim kompleksi inşa edildi. İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın 1974 yılı Şubat ayında Lahor'da, aynı yılın haziran ayında Kuala Lumpur'da yapılan toplantıların da temsil edilen Togo 1997'de İslâm Konferansı Teşkilâtı'na resmen üye oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

J. M. Cuoq, *Les musulmans en Afrique*, Paris 1975, s. 229-235; R. Delval, *Les musulmans au Togo*, Paris 1980, tür.yer.; P. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 174-175; B. G. Martin, "Les tidjanis et leurs adversaires: développements récents de l'islam au Ghana et au Togo", *Les ordres mystiques dans l'Islam: Chemine-ments et situation actuelle* (ed. A. Popovic – G. Veinstein), Paris 1985, s. 283-291; J.-C. Barbier – B. Klein, *Sokodé: Ville multicentrique du Nord-Togo*, Paris 1997, s. 78-87; J.-C. Barbier, "El-Hadj Bukari dit 'Modjolobo' ou la guerre des fétiches à Sokodé", *Islam et sociétés au sud du Sahara*, sy. 5, Paris 1991, s. 73-102; L. Ph. Bolouvi, "Les apports linguistiques et culturels arabo-islamiques dans les langues du Togo", *La civilisation islamique en Afrique de l'Ouest communications du symposium international* (ed. S. Dieng), İstanbul 1999, s. 387-393; D. Westermann, "Die Verbreitung des Islam in Togo und Kamerun", *WI*, II/4 (1914), s. 188-279; K. S. Sidza, "Islam in Togo: Evolution and Expansion of Islam in Togo", *Bulletin on Islam and Christian-Muslim Relations in Africa*, VII/1, Birmingham 1989, s. 1-12; VII/2 (1989), s. 1-26; a.m.f., "l'Islam et les relations islamo-chrétiennes au Togo", *Islamochristiana*, XXIV, Roma 1998, s. 103-135; H. Weiss, "German Images of Islam in West Africa", *Sudanica Africa*, sy. 11, Bergen 2000, s. 53-93; Comi M. Toulabor, "Togo", *El² (Fr.)*, X, 598-600; Behcet Muhammed, "Tûğû", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2003, VII, 157-162.

AHMET KAVAS

TOHÂRİSTAN
(طخارستان)

Ceyhun nehrinin
yukarı havzasında
tarihî bölge.

Kaynaklarda Tokaristan, Tuharistan, Tohayristan, Tu-ho-lo gibi farklı şekillerde geçen bölge, ismini Tohar adı verilen bir kavimden almıştır. Toharîler, Eskiçağ'da Greko-Baktrian İmparatorluğu'nu yıkan kabileler arasında zikredilmiştir. Dar anlamda Tohâristan sınırlarını en doğru biçimde IV. (X.) yüzyıl İslâm coğrafyacılarından İstahrî verir. Buna göre Tohâristan, Belh'in doğusunda ve Bedeşşan'ın batısında, Ceyhun'un (Amuderya) güneyinde, Hindukuş dağlarının kuzeyinde yer alan bölgedir. İslâm döneminde Tohâristan, geniş mânada Ceyhun'un yukarı mecrasının sağında ve solunda bulunan, Belh'e bağlı olan bütün dağlık bölgeleri kapsıyordu. Eski kaynaklarda Tohâristan Yukarı Tohâristan ve Aşağı Tohâristan olmak üzere iki bölgeye ayrılıyordu. Yukarı Tohâristan, Belh'in doğusu ile Ceyhun nehrinin güneyinde idi. Aşağı Tohâristan, Yukarı Tohâristan'dan daha doğuda ve Ceyhun nehrinin batısında yer alıyordu. İstahrî'ye göre Tohâristan'ın şehirleri şunlardı: Simincân, Hulm, Bağlân, Seklekend, Vervâlîz, Arman, Revan, Tâlekân, Sekimşet, Rûb, Saray, Âsam, Enderâb, Mezr, Kâh (*Mesâlik*, s. 275-276). IV. (X.) yüzyıl müelliflerinden Kudâme b. Ca'fer'e göre Merv'den ayrılan iki büyük yoldan birincisi Şâş'a ve Türk ülkelerine giderken ikincisi Tohâristan'a doğru uzanıyordu.

Taberî'de Sâsânîler tarihine ait bölümde II. Yezdicerd'in ölümünden (457) sonra İran tahtını ele geçirmek amacıyla yapılan savaşlar sırasında ilk defa Haytal adlı bir topluluktan bahsedilir ve Haytallar'ın (Heyâtüle-Akhunlar / Eftalitler) Tohâristan'ı zaptettiği belirtilir (*Târîh*, II, 82). 557'de Akhun Devleti, Göktürk ve Sâsânî imparatorluklarının askerî harekâtı sonucu yıkılınca bölgede ortaya çıkan otorite boşluğunu Batı Göktürk Devleti'nin doldurmak istediği anlaşılmaktadır. 558 yılından sonra karışıklıkların baş gösterdiği Tohâristan bölgesine Batı Göktürk Devleti yöneticileri otoriteyi sağlamak üzere Tong Şad Tse-ki'yi gönderdi. Böylece Tohâristan'da Batı Göktürk Devleti idaresi başladı. Çin kaynaklarında Tohâristan'da Göktürk hâkimiyetine dair haberler arasında Huien-Tsang'ın hâtıratı önemli yer tutar. 630'da bölgeye gelen Budist hacı, Tohâ-

ristan hâkimi Tong Yabgu Kağan'ın ağabeyi Tardu'yu ziyaret etti. Tohâristan Yabguluğu, Batı Göktürk Devleti'nin hâkimiyetinde iken 630'dan sonra karışıklık dönemine giren bu devlette cereyan eden olaylardan dolayı biçimde etkilendi. 641 yılı sonunda Batı Göktürk Hakanı Tu-lu Kağan, rakibi Yabgu Kağan'ı Taşkent beyi vasıtasıyla ortadan kaldırınca Yabgu'nun taraftarları olan Nou-she-pi Türk boyları yeni Göktürk kağanını tanımadı ve çoğu Tohâristan bölgesindeki Türk boylarının yanına kaçtı. Bu olaya öfkelenen Tu-lu Kağan düzenlediği seferde Tohâristan'ı ağır şekilde cezalandırdı.

Batı Göktürk Devleti'nin hâkimiyeti döneminde Tohâristan yabguları Çin İmparatorluğu ile de temaslarda bulundu. Çin kaynaklarına göre bunlar, Ou-té devrinde (618-626) bir defa, Tchen-koan devrinde (627-649) iki defa Çin sarayına elçi gönderdiler. Tchen-koan döneminde yollanan elçilerden ilki 635 yılının beşinci ayında, ikincisi 645 yılının birinci ayında Çin'e gitti. İkinci elçilik münasebetiyle Çin kaynakları Tohâristan yabgusunun ismini kaydediler. Cha-po-lo adını taşıyan bu kişi muhtemelen Tardu Yabgu'dan sonra Tohâristan'ın üçüncü Türk hâkimiydi. Batı Göktürk Devleti zamanında Tohâristan'dan Çin İmparatorluğu'na 650 yılında bir elçi daha gönderildi. Yine Çin kaynağına göre bu elçi Çin sarayına günde 150 km. koşabilen deve kuşları hediye etti. 656-660 yıllarında Tohâristan Yabguluğu'nun idarî merkezi bugünkü Kunduz şehrinin güneyinde yer alan Vervâlîz idi. Yabguluğun 100.000 askerden oluşan bir ordusu mevcuttu. Yerleşik hayata geçmeye başlayan ülke sakinleri büyük çapta hayvancılık yapmaktaydı. İnanç bakımından Budizm'in ülkede büyük etkisi vardı. 659'dan sonra ülkenin bir kısmı Çin Yüe-çi hükümetinin idaresi altına girdi.

İslâm ordularının Tohâristan'a I. (VII.) yüzyılın ortalarından itibaren geldikleri anlaşılmaktadır. Belâzürî, Basra Valisi Abdullâh b. Âmir'in Ahnef b. Kays'ı Tohâristan yöresine gönderdiğini ve Ahnef'in bölgede bazı yerleri fethettiğini kaydeder (*Fütüh*, s. 589). Ahnef b. Kays'ın bölgeye gelişi, Hz. Osman döneminde 650 yılı civarında son Sâsânî Hükümdarı III. Yezdicerd'in son direnişini kırmasının ardından gerçekleşti. Emevîler devrinde Ziyâd b. Ebîh'in emriyle sahâbî Hakem b. Amr el-Gıfârî kumandasındaki İslâm ordusu Aşağı Tohâristan ve Garcistan'a geldi; Ceyhun nehrini geçip Çağaniyân'a kadar ilerledi ve III. Yezdicerd'den sonra taht iddiasında bu-